

УДК 378. 159.98

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2019-93-6-244-253>

ЗАКОНОМІРНОСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В. М. Синишина

ORCID 0000-0002-7993-1638

У статті визначено концептуальну основу науково-методичної системи фахової підготовки майбутніх практичних психологів у закладах вищої освіти. Уточнено основні тенденції розвитку сучасної психологічної освіти, зокрема: орієнтація навчальних закладів на покращення якості підготовки фахівців; зміна цільової орієнтації системи професійної освіти на формування компетентностей; перехід від масових, колективних форм навчання студентів до індивідуальних, до розвитку творчих здібностей на основі самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення; визнання пріоритету гуманістичної спрямованості психологічної освіти; звернення до наукових стратегій креативної психології та інноваційної педагогіки на основі врахування вітчизняної та міжнародної науково-педагогічної спадщини. Розкрито суть основних закономірностей підготовки майбутніх практичних психологів у закладах вищої освіти. Закономірність як об'єктивно існуючий, необхідний, суттєвий, повторюваний зв'язок явищ і процесів, відображає розмаїття їхньої взаємодії і відносин.

Доведено, що сучасні тенденції і закономірності підготовки практичних психологів знаходять своє вираження в реалізації відповідних принципів. Для більш ефективного і продуктивного здійснення освітнього процесу, спрямованого на формування професійної компетентності майбутніх практичних психологів у процесі фахової підготовки, необхідне врахування певних системоутворюючих педагогічних принципів, які в сукупності створюють передумови до того, щоб майбутні практичні психологи постійно знаходилися в особистісному і професійному становленні. Визначення і врахування вказаних тенденцій, закономірностей і принципів у процесі професійної підготовки майбутніх практичних психологів сприяє підвищенню ефективності формування в них професійної компетентності.

Ключові слова: закономірності, фахова підготовка, майбутні практичні психологи, заклади вищої освіти, професійна компетентність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Концептуальна основа науково-методичної системи фахової підготовки майбутніх практичних психологів у закладах вищої освіти (ЗВО) охоплює сукупність психолого-педагогічних і організаційно-методичних вимог до системи, процесу та результату професійної підготовки, зумовлених соціальними і дидактичними завданнями професійно-психологічної освіти і відображених у принципових положеннях, що вимагає виявлення провідних тенденцій і закономірностей її розвитку. До фахівця, який претендує на посаду практичного психолога, висувається низка жорстких вимог, яка є багатокомпонентною та структурованою. Це вимоги як до професійної компетентності фахівця, так і до його особистості.

Сучасний стан становлення нових економічних та політичних відносин у нашій державі характеризується посиленням вимог до особистісного, духовного та професійного потенціалу підростаючої особистості. У цій ситуації виникає необхідність підвищення ролі особистісного фактору, самоцінності особистості в процесі всебічного розвитку та професійної підготовки молодого людини. Успішність і продуктивність виконання такого завдання можливі за умови наявності достатньої кількості кваліфікованих психологів у системі освіти. Сучасна психологічна служба робить вагомий внесок у реформування системи освіти України, впровадження психолого-педагогічних інновацій, реалізацію національних програм. До фахівців-психологів висуваються підвищені вимоги щодо їх професійних навичок та готовності до практичної діяльності, що залежать не тільки від обсягу засвоєних знань і професійних умінь, але й від чіткого усвідомлення можливостей і перспектив застосування цих знань і умінь на практиці.

У сучасній педагогіці та психології освіти розроблені наукові підходи та ідеї, використання яких у теорії та практиці підготовки майбутніх практичних психологів уможливить розкриття нових можливостей вирішення проблеми організації освітнього процесу у закладах вищої психологічної освіти (ЗВПО), що моделює психолого-педагогічний процес оволодіння студентами освітніми результатами необхідного рівня якості (Балл, 2003, с. 71). Методологічною основою дослідження обрано наукові напрями, що розкривають психолого-педагогічну природу процесів засвоєння або привласнення соціального досвіду, формування професійної компетентності майбутніх практичних психологів на основі побудови схем зорієнтованої основи діяльності з запланованими характеристиками, розвитку мислєдіяльності шляхом формування розумових дій і понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення проблеми. Теоретико-методологічним підґрунтям розбудови суб'єктно-орієнтованої професійної підготовки психологів на сучасному етапі є фундаментальні концепції та оригінальні технології, розроблені й представлені в наукових працях низки дослідників. Так, розглянуто професійну підготовку психолога крізь призму розвитку в майбутніх фахівців професійного мислення (С. Максименко, В. Панок), соціальної активності (О. Бондаренко, М. Гуліна, Д. Пенішкевич, В. Сагарда, Д. Струннікова), професійної креативності (С. Марков, В. Моляко), професійної компетентності (І. Зязюн, М. Шаплавський), критичності мислення, здібностей до прогнозування, імпровізації, інноваційності (М. Бауер, М. Іванчук, Л. Карамушка, С. Максименко, Н. Ничкало), формування творчого потенціалу особистості майбутнього практика (Ж. Вірна, І. Іщук, О. Киричук, В. Ковальов та ін.), формування пізнавальної активності (Т. Алексеєнко), розвиток загальної та психологічної культури (В. Рибалка) підготовки до науково-дослідницької діяльності (П. Горностаї) та ін. Однак на сучасному етапі повною мірою **невирішеними залишаються питання** щодо закономірностей професійної підготовки практичних психологів, які надають один із найвідповідальніших і найскладніших видів допомоги людині – «лікування» душі.

Підсилюється актуальність оптимізації професійної підготовки майбутніх практичних психологів недостатністю професійної компетентності «декретних» (після дев'ятимісячної підготовки) й «абортивних» (після шестимісячної підготовки) – терміни В. Зінченко (Зинченко, 2001, с. 161) – психологів. Проблема, однак, не в кількості місяців, відведених психологам на підготовку (чинник часу не є визначальним: адже є й такі студенти, які активно займаються самоосвітньою діяльністю та володіють психологічною обдарованістю), а, передусім, у теоретичній базі, концептуальній та методологічній обґрунтованості прийомів і методів професійної діяльності, які використовує психолог. Базисні, фундаментальні основи професійної компетентності практичного психолога формуються в процесі усвідомлення глибинної смислової сутності психологічних шкіл, розуміння їхніх світоглядних основ і тих траєкторій психічних трансформацій, до яких призведе використання розроблених у межах певних концептуальних підходів методів психологічної допомоги, що зумовлює необхідність визначення закономірностей підготовки майбутніх практичних психологів у ЗВО.

Мета статті – розкрити основні тенденції, закономірності і принципи підготовки майбутніх практичних психологів у закладах вищої освіти як концептуальну основу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо положення компетентнісного підходу, які зорієнтовані на реалізацію Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років у частині вимог до освітніх результатів та забезпеченні доступності кожному студенту якісної освіти, зокрема: створення в освітній діяльності системи умов, (а) що забезпечують (б) досягнення (в) кожним студентом (г) конкретних компетенцій заданого соціумом рівня якості (Концепція, 2015).

Професійна компетентність є системоутворюючим елементом освітнього процесу. Основною категорією компетентнісного підходу є поняття «компетентність». Будучи конкретним виявом соціального замовлення суспільства системі психологічної освіти, вона пов'язує всі його елементи в єдину систему (Тесленко, 2015, с. 188). Саме характеристика компетентності, її структура і зміст, види компетенцій, умови оволодіння ними студентами і заданий соціумом рівень якості професійної компетентності майбутніх практичних психологів визначають, якою має бути їхня навчально-професійна діяльність у системі професійної підготовки.

Професійна компетентність є одночасно педагогічною та психологічною категорією, оскільки її зміст становлять поняття зі сфери психології: «здатність», «готовність», «діяльність», «суб'єкт», «морально-етичні та особистісно-професійні характеристики». У компетентнісному підході, як доцільно зазначає В. Іванніков, поняття «компетентність» розглядається як системне утворення: це здатність і готовність суб'єкта виконати об'єктивно існуючу діяльність у соціально-професійній ситуації згідно з її особистісно-професійними характеристиками (Іванніков, 2006, с. 49). Аналіз такого визначення свідчить, що зміст компетентності становлять категорії: «здатність», «готовність», «діяльність», «суб'єкт», «морально-етичні та особистісно-професійні характеристики».

Фахова психологічна діяльність для майбутніх практичних психологів одночасно є *предметом* оволодіння в структурі професійної компетентності й *умовою* оволодіння нею в структурі їхньої навчально-професійної діяльності. Тому поняття «діяльність» є другою основною категорією компетентнісного підходу.

Сутність професійної компетентності передбачає використання умов її формування і розвитку в майбутніх практичних психологів – організацію

навчально-професійної діяльності згідно з психологічною природою процесу засвоєння або привласнення соціального досвіду.

Одну з головних ідей, які розкривають діяльнісну природу механізму засвоєння, визначив П. Гальперін, зазначаючи, що вся психіка людини задається ззовні і всі її структури підлягають засвоєнню (Гальперин, 2006, с. 119). Загалом теорія діяльності розкриває механізми діяльності суб'єктів (майбутніх практичних психологів) стосовно оволодіння об'єктом вивчення. Така діяльність передбачає два взаємопов'язані процеси: інтеріоризацію та екстеріоризацію. Як доцільно зазначає Л. Виготський, привласнити об'єкт – це, передусім, «розпредметнити» його, виокремити в ньому предмет, опредметнену діяльність (Выготский, 1991, с. 22). Суб'єкти (майбутні практичні психологи) повинні виконати відповідну діяльність щодо її *інтеріоризації* – перетворити здібності із родових у власні індивідуальні здібності, що опосередковують вже їхню діяльність. Процес засвоєння – *екстеріоризація* – передбачає процес взаємних переходів діяльності зовнішньої у внутрішню і навпаки.

Таким чином, оволодіння майбутніми практичними психологами професійної компетентності згідно з природою процесу засвоєння здійснюється у два етапи. На першому – *етапі інтеріоризації* – здійснюється формування способів професійної компетентності, що передбачає побудову образу компетентності як дидактичних схем орієнтування, а далі їхнє «пересаджування» у внутрішній план (Бадалова, 2003, с. 11). Так у процесі засвоєння формується ідеальний, суб'єктний образ професійної компетентності в майбутніх практичних психологів. На другому етапі такого процесу – екстеріоризації – цей образ є функцією орієнтування стосовно процесу реалізації суб'єктом професійної компетентності у перетворювальній, практичній діяльності. Студенти використовують, тобто «повертають діяльності» такий образ у своїй подальшій практичній діяльності, екстеріоризують його вже як інструмент відповідної діяльності. Водночас, залежно від характеру образу, майбутні практичні психологи використовують його як інструмент професійної діяльності та її перетворення (рис. 1).

Реалізація процесу засвоєння на основі інтеріоризації та екстеріоризації визначає види діяльності майбутніх практичних психологів у загальній структурі їхньої навчально-професійної діяльності. Функція навчально-професійної діяльності студентів полягає в забезпеченні оволодіння ними компонентами професійної компетентності. Структура процесу засвоєння, здійснюваного на основі інтеріоризації та екстеріоризації, є основою для визначення конкретних видів діяльності

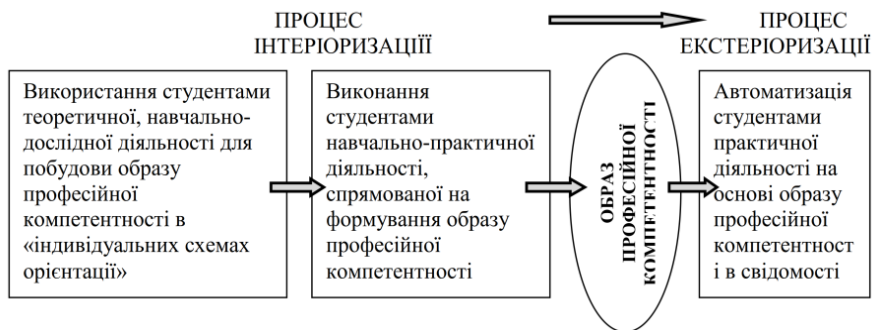

Рис. 1. Формування професійної компетентності у майбутніх практичних психологів як процесу засвоєння соціального досвіду

майбутніх практичних психологів, які послідовно організовані в структурі професійної освіти: навчально-дослідницька діяльність з побудови матеріалізованого способу оволодіння професійною компетентністю; діяльність щодо формування образу професійної компетентності в свідомості майбутніх практичних психологів; самостійна практична діяльність щодо автоматизації «квазіпрофесійної» діяльності, що реалізує професійну компетентність.

Використовувані в системі професійної підготовки майбутніх практичних психологів технології, методи, способи, засоби та форми повинні відповідати природі процесів засвоєння, інтеріоризації та екстеріоризації.

Використовувані в системі професійної підготовки різноманітні педагогічні та андрагогічні технології, методи, способи, засоби, форми організації навчально-професійної діяльності майбутніх практичних психологів, а також навчально-методичні матеріали повинні бути адекватними тим процесам, на основі яких відбувається оволодіння структурними компонентами професійної компетентності. Ви рішення такого завдання передбачає або трансформацію та оновлення або розробку нових технологій, методів, способів, засобів, форм підготовки майбутніх практичних психологів з урахуванням педагогічних вимог до організації навчального матеріалу, навчально-професійної діяльності студентів і фахової діяльності психолога-практика.

Система професійної підготовки завжди повинна орієнтуватися не на теперішнє, а на майбутнє у формуванні професійної компетентності майбутніх практичних психологів. Положення Г. Берулави (2003) щодо

«зони найближчого розвитку» особистості є надзвичайно актуальним. Діяльність студентів-психологів в освітньому процесі вищої школи не може бути стихійною. Вона може бути лише керованою діяльністю, спрямованою на формування «зони найближчого професійного розвитку», що враховує внутрішній і зовнішній контексти (с. 24). Спершу в свідомості студентів формується об'єктивний образ конкретного виду практичної професійної діяльності, який потім є орієнтиром для виконання та автоматизації такого виду психологічної діяльності на практиці.

Висновки. Таким чином, окреслені закономірності професійної підготовки майбутніх практичних психологів у контексті теорії засвоєння соціального досвіду розкривають способи організації процесу засвоєння психологічних знань на основі інтеріоризації та екстеріоризації та відображають, якими повинні бути види діяльності суб'єктів освітнього процесу (майбутніх практичних психологів), їхні функції, характеристики, структура і зміст, способи й умови системи професійної підготовки, що забезпечують формування професійної компетентності як очікуваного освітнього результату.

Література

1. Бадалова М. В. Формування в майбутніх психологів інтелектуальної готовності до розв'язування консультативних задач : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ін-тут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 18 с.
2. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта: соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. Рівне : Ліста, 2003. 128 с.
3. Берулава Г. А. Методологические основы деятельности практического психолога : учебное пособие. Москва : Высшая школа, 2003. 64 с.
4. Выготский Л. С. Педагогическая психология. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
5. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий и понятий. Москва, 2006. 249 с.
6. Зинченко В. П. Очень субъективные заметки о психологической диагностике. *Человек*. 2001. № 1. С. 144–190.
7. Иванников В. А. Проблемы подготовки психологов. *Вопросы психологии*. 2006. № 1. С. 48–52.
8. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років. URL: <http://www.prof.univ.kiev.ua/prof/home/2010-12-22-00-05-45/2-events/571--2015-2025-.html> (дата звернення 25.12.2019 р.).
9. Тесленко М. М. Професійна компетентність як показник якості фахової підготовки майбутнього психолога. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Сер.; Психологія*. 2015. Т. 20. Вип. 2 (36). Ч. 2. С. 186–193.

References

1. Badalova, M. V. (2004). *Formuvannia v maibutnikh psykhologiv intelektualnoi hotovnosti do rozviazuvannia konsultatyvnykh zadach* [The building of future psychologists' intellectual readiness to solve consultative problems]. (Extended abstract of candidate's thesis). Kyiv: G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the APS of Ukraine (ukr).
2. Ball, H. O. (2003). *Suchasnyi humanism i osvita: sotsialno-filosofski ta psykhologopedagogichni aspekty* [Modern humanism and education: socio-philosophical and psychological-pedagogical aspects]. Rivne: Lista (ukr).
3. Berulava, G. A. (2003). *Metodologicheskie osnovy deyatelnosti prakticheskogo psikhologa* [Methodological bases of the practical psychologist activities]: tutorial. Moscow: Vysshaya shkola (rus).
4. Vygotskiy, L. S. (1991). *Pedagogicheskaya psikhologiya* [Pedagogical Psychology]. Moscow: Pedagogika (rus).
5. Galperin, P. Ya. (2006). *Psikhologiya myshleniya i uchenie o po etapnom formirovanii umstvennykh deystviy i ponyatii* [The psychology of thinking and the doctrine of the phased formation of mental actions and concepts]. Moscow (rus).
6. Zinchenko, V. P. (2001). Ochen subektivnye zametki o psikhologicheskoy diagnostike [Very subjective notes on psychological diagnostics]. *Chelovek, 1*, 144–190 (rus).
7. Ivannikov, V. A. (2006). Problemy podgotovki psikhologov [Problems of psychologists' training]. *Voprosy psikhologii, 1*, 48–52 (rus).
8. *Kontseptsiiia rozvytku Ukrainy na period 2015-2025 rokiv* [The concept of development of the education of Ukraine for the period of 2015-2025]. (n.d.). Retrieved from <http://www.prof.univ.kiev.ua/prof/home/2010-12-22-00-05-45/2-events/571--2015-2025-.html> (ukr).
9. Teslenko, M. M. (2015). Profesiina kompetentnist yak pokaznyk yakosti fakhovoi pidhotovky maibutnoho psykhologa [Professional competence as an indicator of the quality of vocational training of future psychologist]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova. Ser.: Psykhologhiia*, Vol. 20, 2 (36), part 2, 186–193 (ukr).

ЗАКОНОМЕРНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПРАКТИЧЕСКИХ ПСИХОЛОГОВ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В. М. Синишина

В статье определена концептуальная основа научно-методической системы профессиональной подготовки будущих практических психологов в учреждениях высшего образования. Уточнены основные тенденции развития современного психологического образования, в частности: ориентация учебных заведений на улучшение качества подготовки специалистов; изменение целевой ориентации системы профессионального образования на формирование компетенций; переход от массовых, коллективных форм обучения студентов к индивидуальным, к

развитию творческих способностей на основе самообразования, саморазвития, самосовершенствования; признание приоритета гуманистической направленности психологического образования; обращение к научным стратегиям креативной психологии и инновационной педагогики на основе учета отечественного и международного научно-педагогического наследия. Раскрыта суть основных закономерностей подготовки будущих практических психологов в учреждениях высшего образования. Закономерность как объективно существующая, необходимая, существенная, повторяющаяся связь явлений и процессов, отражает разнообразие их взаимодействия и отношений.

Доказано, что современные тенденции и закономерности подготовки практических психологов находят свое выражение в реализации соответствующих принципов. Для более эффективного и продуктивного осуществления образовательного процесса, направленного на формирование профессиональной компетентности будущих практических психологов в процессе профессиональной подготовки, необходим учет определенных системообразующих педагогических принципов, которые в своем комплексе создают предпосылки к тому, чтобы будущие практические психологи постоянно находились в личностном и профессиональном становлении. Определение и учет указанных тенденций, закономерностей и принципов в процессе профессиональной подготовки будущих практических психологов способствует повышению эффективности формирования у них профессиональной компетентности.

Ключевые слова: закономерности, профессиональная подготовка, будущие практические психологи, учреждения высшего образования, профессиональная компетентность.

REGULARITIES OF VOCATIONAL TRAINING OF FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGISTS IN THE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

V. M. Synyshyna

The article deals with the conceptual basis of scientific and methodical system of vocational training of future practical psychologists in the institutions of higher education. The basic tendencies of development of modern psychological education have been specified, in particular: orientation of educational institutions on improving the quality specialists' training; change in target orientation of the vocational training system on the formation of competencies; transition from mass, collective forms of student's study to individual ones, to the development of creative skills on the basis of self-education, self-development, self-improvement; recognition of the priority of the psychological education humanistic orientation; appeal to scientific strategies of creative psychology and innovative pedagogy on the basis of national and international scientific and pedagogical heritage. The essence of basic regularities of training of future practical psychologists in the institutions of higher education has been revealed. Regularity as an

objectively existing, essential, significant, repeatable connection of phenomena and processes, reflects the diversity of their interactions and relationships.

It has been proved that modern tendencies and regularities of training of practical psychologists are reflected in the implementation of the relevant principles. For more effective and productive realization of the educational process, directed to the formation of professional competence of future practical psychologists in the process of vocational training, the necessary is to take into account some system-forming pedagogical principles, which together create the preconditions for future practical psychologists to be constantly in personal and professional development. Defining and taking into account these tendencies, regularities and principles in the process of vocational training of future practical psychologists contributes to increasing the effectiveness of the formation of their professional competence.

Key words: *Regularities, vocational training, future practical psychologists, institutions of higher education, professional competence.*

Синишина Вікторія Михайлівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» (м. Ужгород, Україна). E-mail: vsinishina@ukr.net

Synyshyna Victoriia Mykhailivna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology of the State Institution of Higher Educational "Uzhhorod National University" (Uzhhorod, Ukraine). E-mail: vsinishina@ukr.net